

Bortvandrararna

En berättelse om systerarna Olsdotter

Jan Olov Nilsson

Av Jan Olov Nilsson har tidigare utkommit på
Ultima Esperanza Books:

Masurholk och fallråg

En släktresa genom Värmland under 400 år (2015)

Olaf

Historien vi aldrig ärvde (2016)

Scholmästaren (2017)

Första Amerikafebern

En 1600-talsresa (2019)

ISBN: 978-91-88263-96-4

© Jan Olov Nilsson

Henån 2021

jan-olov51@hotmail.com

Omslagets framsida:

Pinterest/Frideborg

Tryckt av Exakta, Malmö

Utgiven av Ultima Esperanza Books, Stockholm 2021
www.ultimaesperanzabooks.se

Familjerna i boken

Ingjäl Jönsdotter (1779-1857) Uddheden, Gräsmark, barn i första giftet med **Jöns Larsson** (1764-1822), Fagerstad, Gräsmark: **Brita** (1810), Stina (1813), Jöns (1817) och Jan (1820). Alla födda i Fagerstad. Barn i andra giftet med **Jöns Olsson** (1795-1857): Olof (1823) Långkärn, Gräsmark.

Brita Jönsdotter (1810-1894) och **Olof Jönsson** (1805-1876) Portner, Gräsmark. Barn: Jan (1835), Kerstin (1839), Maria (1842), Kajsa (1845) och Britta (1848). Alla födda i Långkärn.

Jan Olsson (1835-1895) och **Johanna Maria Jansdotter** (1839), Fagerstad, Gräsmark. Barn: Jan Jonas (1865) Lekvattnet. Alla därefter födda i Fagerstad, Nils Gustaf (1869), Karolina (1872), Britta Maria (1874), Johanna (1876), Karl Petrus (1878), Anna Lovisa (1882) och Hilma (1885).

Kerstin Olsdotter (1839-1933) och **Johannes Johanneson** (1830-1916) Högfors, Gräsmark. Barn: Anna Cajsa (1863), Berg, Jämtland, Olof (1865-1873) Berg, och Olof (1875) Hackås, Jämtland.

Maria Olsdotter (1842-1880). Barn i första giftet med **Erik Ersson Åström** (1847-1872) Lysvik, Värmland: Erik Theodor (1870-1872) Hudiksvall, Hälsingland. Barn i andra giftet med **Karl Blom** (1830-1883) Fellingsbro, Västmanland: Johan Theodor (1878), Vivstavarv, Medelpad, Ture Felix (1880) Vivstavarv.

Kajsa Olsdotter (1845-1940) och **Sundvis Bredman** (1835-1905) Oviken, Jämtland. Barn: Israel (1868-1922), Simeon Oskar (1870), Frithiof (1873-1934), Regina Brigitta (1875-1893), Johannes (1878-1896), Ella Maria (1882-1899), Karl Olof (1887) och Selma Kristina (1891-1904). Alla födda i Myssjö, Jämtland.

Britta Olsdotter (1848-1933) och **Johan Oskar Almberg** (1842-1904), Hjo, Västergötland. Barn: Hugo (1874-1874), Hugo (1875-1875), Johan Hugo (1876), Dorotea Vilhelmina (1879), Blenda Maria (1880), Fritz Edvard (1882-1959) och Ernst Ferdinand (1884). Alla födda i Åsarna, Jämtland. Lydia (1890-1893) Vemdalen, Härjedalen.

Kerstin Olsdotter

En fjärdingsväg från Mora tog det stopp. Kerstin Olsdotter vacklade fram till en rotvälta och sjönk ihop. Hon försökte ropa, men det kom bara ett kvidande. Johannes hann gå ett bra stycke innan han märkte att hans lagvigda, som stundom gick vid hans sida och stundom bakefter, plötsligt var försvunnen.

Han fann henne rödgråten på tallstammen, och när Johannes kom fram drog hon upp kjolarna.

– Dä går int längre, sa hon, och han såg ju genast att de kritvita flickbenen var tjocka som timmerstockar.

De hade gått i åtta dagar. Med start hos Kerstins föräldrar i Hendrikstorp i Norra Lekvattnet. Och Johannes, som sistlidna vinter gått samma väg tillsammans med timmerkörarna från Fryksdalen, han visste att komma till Mora var de nästan halvvägs.

Målet var Bergs socken i Jämtland. Där hade Johannes Johannesson föregående vinter skrivit kontrakt på ett kvarnarrende vid forsen i Svenstaån, vid Storsjöns sydligaste ände. Tillträdet skulle ske den 1 oktober 1862. Dit var det hela tre veckor, men de hade alltså inte ens kommit till Mora, och Kerstins fötter gick inte att gå på.

Ändå fick hon gå. Hon gick barfota, och det var den längsta fjärdingen i hennes liv. Det hade aldrig slagit dem att de kunde få problem med att gå till Jämtland. De var unga och starka. Hon tjuogoett och han trettio.

Men Kerstin gick snart in i femte månaden och kroppen hittade på en massa konstigheter. Som detta att hon nu hade svällt upp, och det kändes som att benen slutade i ett par oformliga vedklampar.

Hon tittade efter där hon gick för att se var hon satte stegen. Klumparna där nere såg helt främmande ut och vore det inte för smärtan kunde hon tro att de var något som inte tillhörde henne. Hon försökte hålla sig till den gräsbevuxna mittrenen, men där låg dolda kottar och kvistar som skar in i det rödblåa uppsvällda köttet. Ögonen tårades, men Kerstin bet ihop som hon lärt sig, och lät klagandet stanna inombords.

De hittade ett ledigt rum på Mora Gästgiveri, och där fick Kerstin nu vila i en dag och två nätter. Johannes gjorde under tiden det som visat sig nödvändigt och som han helst velat slippa. Skaffa häst och vagn. Det var ett extra bekymmer med en häst som inte kunde lämnas hur som helst om nätterna, som behövde foder som också kostade extra, och det var ju osäkert om han skulle få igen sina riksdaler när han så småningom kunde sälja hästen i Svensta.

Nu var det som det var, och han kunde ju inte beskylla hustrun för att barnet ställde till det för henne. Han fann en tolv år gammal valack som hette Blixten, och en något medfaren trilla som ändå dög gott för dem själva och den lilla packning de bar på.

Körvägen var från början tämligen eländig, och efter en regnatt kunde det bli riktigt besvärligt när hjulen skar ner i gyttjan. Johannes lyfte och Blixten drog, och tillsammans löste de också de mest kinkiga lägen.

De två trivdes allt bättre tillsammans och Johannes tänkte att det var en kamrat han kanske trots allt skulle behålla.

Blixten gjorde väl däremot inte skäl för sitt namn. Han lunkade ändå på i jämn takt, och Kerstin satt jämte sin man på kuskbocken och fröjdades åt att slippa använda fötterna. Hon frågade ut Johannes om mjölnarebostaden i Svensta. Hur var järnspisen? Hur stor var kammaren? Var du inne i jordkällaren?

Det visade sig att Johannes hade haft huvudet så fullt av kvarnens skick och kontraktskrivning, att han knappt mindes hur deras blivande bostad såg ut.

– Å ändå var du fäl där inne? ville Kerstin försäkra sig, för hon kunde inte begripa hur någon som skulle bo i ett hus kunde undgå att lägga märke till hur där såg ut.

För hästens skull borde de ta in på gästgiveri så snart de fann ett, och därmed få stallplats, men genom Orsa finnmark var det glest mellan inrättningarna.

De fick söka nattläger i skogen och binda upp Blixten med ett fång hö inom räckhåll.

Johannes bar från början en ihoprullad tjärduk under ränseln som de spände upp som regnskydd, och i Mora hade han också skaffat fler filtar, för de senaste nätterna hade det blivit kallt.

Men det blev orolig sömn ute i det fria, och Johannes fann att han ibland nickade till där han satt och körde.

De kom fram till Svensta om aftonen den 20 september.

Skogen öppnade sig och Kerstin fick se en samling hus längre fram.

– Här ä i alla fall en by, sa hon, men Johannes sa ingenting.

Så kom de fram till vad som helt klart var en handelsbod på deras vänstra sida, och plötsligt drog Johannes höger i tömmen. Blixten vek av från landsvägen och in på en uppfart. Kerstin tittade sig förvånat omkring. Där var flera större och mindre boningshus, fähus, magasin och härbren, och så såg hon, rakt fram, en grå timmerbyggnad med en bred bro som ledde upp till en stor dörr.

– Dä ä kvarna! utropade hon. Vi ä framme Johannes!

– Jo. Här ska vi bo. Här ä Svenstagård.

Kerstins ögon for överallt. Längre ner såg hon ytterligare byggnader, och den längst ner såg ut som en såg. Så fann hon vad hon sökte. Bakom kvarnen, delvis skymd av en halvnaken gulnad asp, hukade en grå, låg stuga.

Själva mjölnarbostaden. Hon visste att man kom dit via en spång över en grävd kanal. Och att den kanalen var själva upprinnelsen till deras nya liv.

*

När skogshuggarna från Lekvattnet och Östmark några vintrar tidigare som avtalat skulle avverka ett skifte söder om Lillhallen, visade det sig att de hamnade mitt i en tvist om rättigheterna till skogen. Som dessutom verkade dra ut på tiden.

De besökte som brukligt i dessa trakter gästgiveriet på Svenstagård, och beklagade sig för värdshusvärden Jonas

Jönsson att de nu lurats den långa vägen till Jämtland, och kanske skulle behöva processa för att få ersättning.

Jönsson, som gärna såg möjligheter i allting, undrade om de istället inte kunde tänka sig att gräva en kanal.

Han stod nämligen i begrepp att avleda vatten från Svenstaån och skapa en fors för att mata kvarn och såg. Nu tidigarelade han hela projektet alldenstund han fått tillgång till pålitlig arbetskraft.

Skogsarbetarna blev kanalbyggare, och när en av dem, som arbetat på sågen i Gustafsdal, halvt på skämt undrade om de inte skulle leverera en mjölnare också när de ändå var igång, blev Jonas Jönsson faktiskt intresserad.

Sälunda följde Johannes Johannesson med timmerhuggarna upp till Jämtland året därpå och skrev kontrakt. Så där stod de nu, Johannes och Kerstin med barn i magen, redo att träda in i det nya.

Innan de hann befria Blixten från trillan och binda upp honom med en säck hö, kom det fram folk bakom ett av husen. En man och kvinna, och båda bar skinnförkläden med så många färgfläckar i alla kulörer att de såg ut som vandrande tavlor.

Färgaren Nils August Olsson och hans hustru Maria Olofsdotter hade sina kar i byggnaden närmast kvarnen och bodde i ett av husen på gården. De var i samma åldrar som Johannes och Kerstin. Och lättpratade visade det sig.

Maria tittade längtansfullt på Kerstins mage som började visa tecken, och sa att de hade strävat i ett år men än hade ingenting hänt.

– Dä kommer, sa Kerstin. När en minst aner.

– Va tror du dä blir?

– Endera blir dä e Anna Cajsä etter farmora, eller å blir dä en Olof etter morfar. Såpass har vi bestämt, men dä får bli va dä vill.

När de sen väl kom till sitt nya hem kunde Kerstin med egna ögon se att den märkvärdiga järnspisen var på riktigt, men att kammaren var mindre än hon tänkt sig. Hon konstaterade att det i köket fanns bord och tre stolar som var utlovat, fållbänkar utefter väggarna, samt en skänk som sett bättre dagar. Däremot var det tomt i husgerädsställen, men det var ändå något de tänkte skaffa efterhand utöver det nödvändigaste som de bar med sig.

Huset låg på en holme innanför kvarnen med kanalen emellan, och Johannes förklarade att han skulle sätta upp staket runt om innan de hade småbarn som sprang omkring. Men till det fanns ju tid.

Det luktade instängt i rummen, och det kom stråk av inte helt angenäma dofter av mögel och muslort. Det blir till att skrubba, tänkte Kerstin, som ändå var nöjd. Hennes första egna riktiga hem! Innan Kerstin Olsdotter somnade i ena fållbänken i köket denna första kväll i Svensta tänkte hon, att hon nu också hade ett hem med gjutjärnsspis.

Tänk om mormor hade fått se den!

Ingjäl Jönsdotter

När Kerstin Olsdotter hade önskat att de därhemma skulle ha fått se hennes järnspis, så var det mormor hon först tänkte på. Det föll sig naturligt, för det var Ingjäl Jönsdotter som tog på sig att uppfostra flickorna.

Allt eftersom de växte till sig förklarade hon vad de skulle ge akt på i livet. Och det var lika bra, sa hon, att de från början visste att det en karl först och främst ville, det var att de skulle sära på benen så han fick komma till. De skulle vakta på sig. Ett barn som inte var tänkt var ett elände.

När det gällde karlar skulle de heller aldrig låta sig hunsas. Innan du går till prästen ska du veta att det är med en karl som inte tar årorna ifrån dig, sa Ingjäl. Världen är full av hunsade fruntimmer, menade hon. Du ska inte bli en sån.

Själv hade Ingjäl Jönsdotter aldrig lämnat ifrån sig styråran.

Hon föddes i Nologårn ett par stenkast från kyrkan i Gräsmarks socken 1779. Hon hade nog tänkt sig ta över gården också, men så hittade hon änkemannen Jöns Larsson i Fagerstad i Granåns dalgång och blev på så vis med en annan gård.

Men det började illa. De tre första pojkarna dog som små

i kopporna och Ingjäl var förtvivlad. Sen, 1810, kom Brita. Som överlevde, och som också kom att bli Kerstins mor.

Alla begrep ju också vem som låg bakom att de sålde gården i Fagerstad och köpte ett hemman i Långkärn. Skulle Jöns Larsson vid sin ålder själv komma på att sälja sin fädernegård? Till synes helt utan anledning. Och dessutom flytta in i djupet av Finnskogen. Vare sig Jöns eller Ingjäl hade, som känt var, en endaste droppe finnblood i sig.

Men det Ingjäl såg i Långkärn var en gård på dryga sextio tunnland som mestadels bestod av skog. Granar som kunde milas till kol och säljas till Högfors bruk. Gården i Fagerstad hade ont om skog, och som Ingjäl såg det, också magra åkrar. Hon fick iväg Jöns att skriva kontrakt på kolleveranser från långkärnsskogen så snart gårdsköpet var klart.

– Hur ska du stå ut mä finnkacklet där oppe? undrade en grannfru i Fagerstad. Men Ingjäl förklarade att hon haft flera pigor från Långkärn, och det var rediga jäntor som strax begrep vad man sa och också språkade på svenska.

– Dä di kackler sinsemellan lägger jag mej int i, sa Ingjäl.

Flytten gick under våren 1821 och var en stor apparat som fick ske i etapper. Under vintern hade Jöns fraktat plog och harv på släde upp till Långkärn, och så snart tjälen gick ur var han uppe och plöjde.

Det gick väl tämligen raskt fram och tillbaka mellan Fagerstad och Långkärn gent över skogen. Jöns och Röblack gick upp ena dagen och var tillbaka nästa. Men när de lastade bohaget på vagnar var de tvungna att hålla sig till körvägar som gick att använda, och då blev det över två mil enkel väg.

En dag i mitten av maj efter morgonmjölkningen avtågade en karavan av folk och få som förkunnade för hela trakten att Nu sker det! Nu flyttar Jöns och Ingjäl till Finnskogen. Tokiga människor!

Först gick en dräng med ledarkon Ringblomma. Efter följde Röfia, Ringnos, Snällgås och Granngås och alla de andra. Tio kor och två kalvar lunkade sävligt fram. Efter kom en hoper får och getter med lamm och killingar, och som två pigor hade fasligt sjä att hålla reda på.

Sist iväg var Jöns och Ingjäl med sista flyttlasset. Röblack, som mycket riktigt var en rödblackig nordsvensk, visste vid det här laget vart hon skulle gå.

*

Vad nu än Jöns Larsson tyckte om att byta sitt invanda liv i Fagerstad mot en kolbondes i Långkärn, så blev det inte långvarigt.

En höstdag året efter flytten kom Jöns inte in till kvällsvarden. De letade överallt, men fick ge upp när det blev mörkt. Nästa dag hittades han på skogen. Framstupa och likstel. Alltjämt med yxan i ett fast grepp. Då hade han precis fyllt femtiosju år.

Ingjäl väntade ut sitt sorgear, och sen gifte hon om sig med drängen. Ännu en Jöns. Den här gången Olsson. Jöns den förste hade varit femton år äldre än Ingjäl. Jöns den andre var sexton år yngre.

Som hon ännu inte var övergången blev det också en halvbror till Brita, Stina, Jöns och Jan. En Olof, född i mars 1824.

Om nu Ingjäl Jönsdotter tog för sig och tog plats, och

aldrig väjde för att framföra en avvikande åsikt, så var dottern Brita hennes raka motsats. Trots att hon var äldst av syskonen var hon den som minst märktes.

Man kunde ta henne för blyg och försagd, och Ingjäl var helt säker om att det var en hemmadotter hon fått, som aldrig skulle våga sig på att träffa en karl.

Men det gjorde hon. Under sin pigvandring lindade hon en pojk nerifrån Portner på svenskygden runt fingret. Som dessutom hette Jönsson. Döpt Olof i Gräsmarks kyrka en solig augustidag 1805. Paret bodde så länge i Långkärn, och tanken var männe att Brita skulle lösa ut syskonen och ta över gården.

Första barnet var en Jan, som kom 1835. Sen hade Brita ett par missfall, och det var lite oroligt. Men så den 5 februari 1839 hjälpte Ingjäl sin dotter när det andra fullgångna ville komma ut. Och det blev den Kerstin som skulle bli mjölnarhustru i Svensta i Jämtland och den första i släkten att inneha en gjutjärnsspis.

Olof Jönsson fick nu framåt vintern gå med sin svärfar, den blott tio år äldre Jöns Olsson, och sina svågrar Jan och Jöns, för att resa nästa kolmila. De gjorde i ordning kolbottnen och reste veden på samma plats som förut, intill en myr där det fanns gott om torv att gräva upp. Dessutom fanns rester av täckningen från den förra milan som gick att återanvända.

För Olof var allting nytt. Men han hade armar och ben, och han lärde sig. Sen de fick tänt och det börjat pyra därinne turades de om med nattvaket två och två. En av de äldre och en av de yngre.

Olof kamperade ihop med sin sväger Jöns som snart

var tjugo år, och han fick under de långa nätterna klart för sig att när det gällde gården hade Jöns både planer och ambitioner. Olof undslapp sig att han och Brita också hade pratat om att ta över.

– Dä blir sôm dä blir, sa då Jöns. I slutänna ä dä ända mor sôm bestämmer.

Så blev inget mera sagt om den saken. Olof var ändå tacksam att det var Jöns han vakade med. Om milan skulle gå ifrån dem och börja brinna, hade han faktiskt ingen aning om vad han skulle göra först, och i vilken ordning allt skulle ske. Jöns däremot. Han hade varit med förr.

När milan pyrt färdigt och släckts, och sen vilat ett par veckor, skulle den rivas och innehållet blottläggas. Kolet skyfflades upp i en ryss, en jättelik flätad korg där en fullvuxen karl fick plats raklång.

Hästen som skulle dra släden med ryssen hette inte längre Röblack. Hon var borta sen länge. Den häst de nu hade i Långkärn hette Grim och var en norsk dölehäst, mindre, men smidigare och starkare än Röblack.

Om släden med kolryssarna, hur många det nu blev, skulle köras till Högfors eller Gustafsdal bestämdes av Kymsbergs bolag, allt efter var behovet för tillfället fanns. Gustafsdal var det behändigaste för folket i Långkärn. Bruket låg nere vid Rottnaälven, öster om deras egen höjd. Betalningen var densamma. Två riksdaler och tjugofyra skilling banco för en kolstig, det som rymdes i ryssen.

Och Grim gick vart som helst.

*

Det blev ändå Brita och Olof som tog över gården.

Britas bror Jöns gifte sig med en jäntha från Fryksände och tog över svärföräldrarnas ställe. Också de andra systerkonen försvann åt olika håll. Brita befolkade ändå gården med leveranser av fyra döttrar och en son.

Olof Jönsson förnyade aldrig kontraktet med Kymbergs bolag om kolleveranser. Själv var han inte tillräckligt kunnig för att få fram kol i en mila, och han ville inte vara beroende av sin svärfar. De var inte helt överens om hur gården skulle skötas, och som Jöns Olsson inte var hans svärfar på riktigt fanns väl inte den vederbörliga respekten.

Jöns kände sig inte behövd och gick ner på svenskbygden som överårig dräng, men lovade att sörja för hustrun Ingjäl till hennes dödagar.

– Dä ska jag ha papper på, sa hon. Och det fick hon också.

Brita och Olof hade till en början drängar och pigor, men sen växte äldste sonen Jan till sig, och de hade Ingjäl, som även om hon började bli gammal, tog hand om småflickorna och maten.

Och det var nu Ingjäl började lära dem bokstäverna och predika sina visdomsord, och kom på så vis att sätta sin prägel på åtminstone de tre äldsta. Flickorna och mormor gjorde saker tillsammans.

Som efter fårslakten när de hade fått talg att smälta, och lät det rinna ner i ett stöpkärl omgivet av hetvatten. När de sen stod där med sina vekar av tvinnat lin hängande över pinnar och doppade i talgen, kom det utläggningar från Ingjäl. Gärna om sådant som rörde kvinnfolk och kvinnfolkens ställning.

Det tog tid innan vekarna blivit till tillräckligt tjocka

talgljus och Ingjäl kunde tala länge och väl, så länge inte flickornas mor var i närheten. Mor Brita såg och hörde ändå, och märkte hur döttrarna alltmer tydde sig till sin mormor, men både hon och Olof lät henne hållas.

Hjälpen var behövlig och stor, och Ingjäl Jönsdotter var ingen man bråkade med i onödan. De hankade sig fram. Olof drog sig heller inte för att hjälpa Brita och Jan med mjölkningen, och det var första gången Brita såg en fullvuxen karl med en mjölkspann mellan knäna.

Till slut gav de ändå upp den stora gården. När det 1856 blev uppbud på det betydligt mindre stället Sörgården i Lekvattnets socken slog de till. Sörgården låg på Rörkullen vid vars fot Olof hade varit flera gånger med Grim och levererat kolstigar till bruket i Gustafsdal. Han kände till gården, och när han och Brita gick dit och tittade, tämligen närvägs, blev de förtjusta.

Ingjäl Jönsdotter var sjuttiosju år fyllda när hon flyttade med sin äldsta dotter Brita till Rörkullen. Så gamla blev sällan folk, och Ingjäl tillbringade också den mesta tiden i sängen. Första året var alla flickorna kvar hemma, så hon blev rejält uppassad.

Men den gamla tynade ändå bort, och den 12 september 1857 somnade Ingjäl för gott. Det var väl ovisst om maken Jöns Olsson kom sig till begravningen. Han gick som sextiotvårig dräng hos änkan Robsahm i Forsnäs, och där i bygden drog rödsoten fram som en kvast som sopade bort allt som kom i dess väg. Jöns dog bara veckan efter hustrun.

Brita och Olofs förstfödde Jan flyttade med till Sörgården, men vandrade strax vidare. Han tänkte sig prova den nya

tiden med industriarbete. När möjligheten nu uppstått tedde det sig naturligt att försöka sig på något annat än det förfäderna livnärt sig av i tusentals år. Trivdes han inte kunde han ju också komma tillbaka och bli bonde.

På Sörgården var de bara fem syskon. På många håll fanns det åtta-tio barn, som nästan alla överlevde, växte upp och skulle ha utkomst, samtidigt som bara ett av dem kunde räkna med att ta över gården.

Skogshuggarna, timmerkörarna och sågverksarbetarna hade vant folket i bygden vid att det var norrut arbetet fanns. Stigarna var redan upptrampade. Ändå valde Jan att gå österut, till Södermanland.

Han hamnade på ett pappersbruk invid Turingeån. Nykvarns bruk hade byggts upp igen efter en brand, så allting var nytt, men det Jan arbetade med var gammalt. Hans plats var i holländeriet där lumpen som samlades in i Stockholm blandades med färg, lim, sand och pulver av olika slag, pulver som ingen av mannarna som hanterade det visste vad det egentligen innehöll.

Jan såg tusentals byxor, skjortor och filtar som lappats och lagats så många gånger att allt hopp var ute, försvinna ner i karen och tuggas sönder. Men han såg aldrig hur allt det han blandade sen faktiskt blev till pappersark, och efter något år tröttnade han och försvann till sågarna vid norrlandskusten.

De äldsta flickorna drog också ut på sina pigvandringar åt skilda håll, och även Brita och Olof lämnade Rörkullen, och slog sig så småningom ner på Hendrikstorp i Norra Lekvattnet. En ny hamn för flickorna att landa i mellan de olika pigplatserna. Och det gjorde de allihop.

Men snart skulle ändå en efter en försvinna. Det började med Kerstin, som redan när de bodde på Rörkullen, gick ner till bruket på Gustafsdal och blev en av pigorna som försåg arbetsfolket med mat.

Där fanns bruksinspektören Marcus Aurelius, smeder, sågare och mjölnare. Där fanns gott om karlar, och en av dem var mjölnaren från Högfors, Johannes Johannesson. Inom ett par år var han och Kerstin Olsdotter gifta, och inom ett par år igen hade de gått till Jämtland.

Kajsa Olsdotter

Kjera Mor å Far. Jag håpas brevet trefar Er vid god hälsa. Jag måste bereta att jag i Januari den 19onde födt en välskapt flecka hvid namn Anna Cajsa. Hon har godt hull och växer som hon ska. Johannes tycker Kvarnen är god å vi har dät bra här i Svensta där vår boning bara är ett stenkast från kvarnen. Helsa Maria å Kajsa att Handlaren Jonas här i byn alltid behöfoer pigor han har åkså Gestgifveri. Mor kan ej tro hur behendit dät är att laga maten uppå Jernspisen.

Eder tillgifne Kerstin

Brita Jönsdotter läste högt för maken Olof, som hade det svårt med bokstäver, och hon grät också en skvätt. De hade blivit mormor och morfar, och den lilla var så långt bort att det väl var ovisst om de någonsin fick träffa henne.

Hon läste brevet om och om igen, och hon tänkte att lite vett hade ändå Kerstin som inte bett henne hälsa till Britta att det fanns arbete i Jämtland. Hon tyckte väl att lillasystemen ännu var för liten, men mor Brita såg ju yngsta dottern Britta växa upp alltför fort, och hon bävade för att det skulle komma en dag när inget av barnen var kvar i bygden.

När flickorna någon ledig söndag var hemma i Hendriks-torp och hälsade på fick de också veta att de nu var mostrar. Däremot sa vare sig Brita eller Olof något om det Kerstin skrev att det fanns arbete att få i Jämtland. När någon av döttrarna bad att få läsa brevet lätsades Brita leta, men kunde inte hitta det.

Drygt ett år senare, när Kajsa rotade i hörnsåpet hemma hos föräldrarna efter ett pappersark, då fann hon på brevet. Hon blev först ilsk för att mor inte berättat allt det Kerstin skrev, men när hon sen tänkte efter förstod hon ändå att föräldrarna förstås inte ville att alla barnen skulle vandra bort.

Pappersarket skulle hon ha för att skriva till just Kerstin och höra om utbudet av arbete där uppe. Nu kunde hon efterhöra om handlaren alltjämt behövde folk, men oavsett svaret bestämde hon sig för att gå dit i samma stund hon läste brevet.

Hon skulle gå upp på vinst och förlust. På något sätt brukade allting reda upp sig, men hon ville inte gå ensam. Hon skulle först fråga Maria, men hon kände systemen, som ville ha allting planerat och klart, och hon skulle nog inte våga sig iväg utan att vara förvissad om en tjänst.

Det blev Ingeborg Andersdotter som vandrade iväg till Jämtland tillsammans med Kajsa Olsdotter i början av oktober 1864. De hade båda avslutat sina pigjtjänster vid Mickelsmäss då pigor och drängar och hantverkare av olika slag brukade byta tjänst, eller bli kvar.

Flickorna var födda med bara några veckors mellanrum på sommaren 1845, och gick fram för prästen samtidigt. För båda gällde att efter den där första gången hade det inte blivit så mycket nattvardsvin drucket.

Ingeborg var genast med på noterna när Kajsa kom med förslaget. Hon hade absolut ingenting som band henne till Lekvattnet. Född oäkta med okänd far, och när hon var fyra år dog både hennes mor och mormor nästan samtidigt, i någon farsot trodde hon.

Socknen auktionerade ut henne till den som krävde minst ersättning, och hon vandrade runt mellan många familjer utan att känna sig hemma någonstans. Sen hon var tretton år hade hon klarat sig själv som piga.

Att nu följa i strömfåran efter alla karlarna som gick till Norrland passade henne perfekt. Och i Bergs socken skulle hon strax få det hon egentligen aldrig hade haft, en egen familj.

*

Kerstin Olsdotter grät av rörelse när systemen Kajsa en dag i slutet av oktober stod utanför dörren till mjölnarbostaden i Svensta. Det var svårt efter att hon fått Anna Cajsas att inte få visa upp henne för de sina, och nu kunde åtminstone en syster få dela hennes glädje.

Men flickorna från Lekvattnet stod i dörrn med rynkade näsor. När de hade kommit in på gården slog en söt kväljande lukt emot dem, och de kunde inte begripa vad det var. Kerstin förklarade att färgaren Nils hade satt en blåkyp på jäsning. Det var förklaringen, men själva tänkte de inte längre på lukten. De hade vant sig.

Sen kunde Kajsa och Ingeborg ändå beundra den lilla som skulle fylla två år i januari, de förundrades över gjutjärnsspisen, den stora sängen med utsirade gavlar i den lilla kammaren och de gulrutiga tapeterna med slingrande blommor, och de sa att Kerstin hade ett vackert hem.

Sen packade Kajsa upp presenter från mor och far till lillfickan och hennes mor, och när Johannes kom in från kvarnen blev det fest i stugan.

Nittonåringarna från Lekvattnet behövde inte sova skaffötes i fällbänken i mjölnarköket så många nätter. Jonas Jönsson, som nog kunde beskrivas som storkapitalist i Svensta, behövde extrahjälp tämligen omgående. Det var ju han som ägde kvarnen Johannes arrenderade, och sågen lite längre ner. Han var även bonde, lanthandlare och gästgivare, och behövde folk lite överallt.

Ingeborg hamnade hos korna och Kajsa på gästgiveriet där hon fick göra allt från att röra i grytorna, diska och servera till att göra i ordning rummen, och inget av det var egentligen nytt för henne. Fast det nu var en större skala på allting.

Flickorna delade på en pigkammare, men hade varsin säng och framförallt slapp de ligga i ett kök och vänta på att folk skulle gå och lägga sig. De låg och skvallrade om allt och alla från sina olika världar, och Ingeborg talade ofta om gårdsdrängen Petrus Halfvarsson.

Så hände det att hon ibland kom in sent om kvällen, och Kajsa såg på tröja och kjol att Ingeborg rullat runt på hörännet.

- Rätt va dä ä blir du mä en onge, sa Kajsa.
- Jag vet, svarade Ingeborg, å jag tänker nog att dä blir bra.

Maria Olsdotter

När Maria Olsdotter var liten beklagade hon sig för mormor Ingjäl att backen upp till stugan i Långkärn var så brant.

- Dä ä för att du ska få starka ben, sa då Ingjäl.
- Vafför?
- För att du ska ôrk gå te skolan.
- Hôrt ä skolan?

Det visste inte Ingjäl, men hon förklarade att samma år Maria blev född bestämdes att alla barn skulle lära sig läsa och skriva. Så då måste de ju sätta upp en skola.

Men att Maria var årsbarn med folkskolereformen 1842 var till föga hjälp. Så långt upp som till Långkärn hann aldrig socknens ambulerande lärare komma innan familjen flyttade därifrån.

Nu lärde sig Maria och hennes systrar ändå bokstäverna av Ingjäl. Såpass att de kunde sätta ihop ord och läsa i katekesen. Ingjäl sa att när hon var tolv år gick hon till klockaren Jon i granngården i Uddheden, och ville att han skulle lära henne läsa. Och han kunde inte neka. För det att han var klockare.

- Jag vesste va jag ville. Så litten jag va.

Maria visste först och främst vad hon inte ville. Det var att fortsätta harva runt som piga i gårdarna år efter år.

Först därhemma. I Långkärn och på Rörkullen. Sen ner på svenskbygden, från gård till gård och från Mickelsmäss till Mickelsmäss.

Korna och ungarna och husfolken varierade, men det var ändå samma sak år ut och år in. Många drängar stötte hon på, men ingen som hon ville ha till karl.

Inte blev det bättre när systrarna hennes försvann till Jämtland, först Kerstin med sin Johannes, och sen Kajsa som följde efter. Hon ångrade sig många gånger för att hon inte följde med Kajsa när hon fick förslaget. Men just då kändes det så osäkert. Och Kajsa var lite äventyrlig av sig. Men ändå, hon tänkte ta första bästa tillfälle att komma sig iväg hon också.

Sålunda, när hon på hösten 1866 gick med på att förlänga pigtjänsten i Norra Bråne, var det på det villkoret att hon när som skulle få sluta om tillfället dök upp.

Nu var det julotta i Gräsmarks kyrka.

Det var mörkt och trångt, och svårt att känna igen folk i dunklet. Ändå hörde Maria någon bakom sig ropa hennes namn. När hon vände sig om stod Stina Holmström från Högfors där.

– Då var då Guds mening jag skull träff på dej, sa hon. Jag tänkt på dej häromdan.

Maria förstod ingenting, men strax hade Stina berättat att karln hennes, Andreas, fått ställning som hammarsmed på Strömsbruk i Hälsingland, och de behövde en piga. Två små hade de, och en till på väg.

– En vet int vad då ä för fölck en kan få däropp, sa Stina. Men dej känner jag ju.

– Hälsingland?

– Sör ôm Sundsvall.

Sundsvall kunde hon relatera till. Dit så många från bygden gått. Men hon var alldeles omtumlad, och Stina skyndade sig att säga att hon kunde väl tänka på det, och ge besked nästa gång de sågs på kyrkbacken.

– Nej, sa Maria, beske kan jag ge här å nu. Jag följer mä.

*

Strömsverken vid norra hälsingekusten investerade för framtiden. Och när det gällde produktion av stångjärn hette framtiden *lancashiresmide*. En ny metod som hämtats från England, och som krävde hammarsmeder som kände processen.

1866 byggdes hammarsmedjan vid Harmångersån i Strömsbruk om och anpassades för lancashire, samtidigt som folk skickades ut för att inhämta kunskaper och värva hammarsmeder.

På så vis hamnade en man från Strömsverken i Högfors under förevändning att han ville studera hur bruket hanterat omställningen till lancashire, som i Gräsmark gjordes redan 1855. Där träffade mannen från Hälsingland på mästersvennen Andreas Fisk, som villigt och utförligt beskrev processen, som var åtskilligt effektivare än den gamla och åstadkom ett renare järn.

Andreas Fisk skulle om bara någon månad avlägga mästareprov inför bergmästarens ålderman, och som ung hammarsmedsmästare var han perfekt för Strömsverken. Om Fisk hade intresse kunde han skicka upp intyg på avlagt prov, och i retur få kontraktsförslag. Blev det anställning skulle bolaget stå för hans flyttkostnader.

En trettioårig lancashiresmed var ett klipp. Han skulle ha tio-femton år kvar att ge innan hörseln försvann och ryggen kroknade.

Den nyblivne hammarsmedsmästaren sa upp sin plats i Högfors och började genast planera för resan till Hälsingland. Han var en man av sin tid med stort intresse för alla nymodigheter. Inte minst utbyggnaden av järnvägen, och kunde man skulle man färdas med tåg.

Andreas Fisk planerade noga. Häst och vagn till Hallsberg skulle ta sex dagar i beaktande av de gästgiverier som stod till buds efter vägen. En tågresor mellan Göteborg och Stockholm tog fjorton timmar, och från Hallsberg kanske en halv dag. På ett ungefär.

Han inhämtade att från Ångbåtsbryggan på Strandvägen i Stockholm avgick sen hjulångaren S/S Berzelius mot GEFLE - SÖDERHAMN - HUDIKSVALL - SUNDSVALL - HERNÖSAND - ÖRNSKÖLDSVIK - UMEÅ - VASA. De skulle av vid tredje stoppet, Hudiksvall, och därifrån var det bara ett par mil med häst och vagn till Strömsbruk.

Det var denna resrutt som förespeglades Maria Olsdotter när hon tackade ja till erbjudandet. Och hon blev nästan yr inför utsikterna att åka tåg och båt, och dessutom komma till Stockholm. Själva huvudstaden!

De enda gånger Maria i sitt liv varit utanför socknarna Gräsmark och Lekvattnet var marknaderna på Åmbergsheden i Sunne och Skalleby i Torsby.

Söndagar då Stina och Andreas inte hade tänkt sig till högmässan, skolkade även Maria från Guds ord och vandrade istället upp till Högfors. Hon bekantade sig

med barnen och de vuxna kunde tala i timmar om vad som väntade i Norrland.

Framförallt hade Andreas fått fatt i en kartbok, och de kunde hitta både Hälsingland och Värmland. Alla platser var inte utmärkta och det var svårt att orientera sig, men Andreas hade satt kryss för både Strömsverken och Högfors.

Maria letade också upp Jämtland där systrarna fanns, liksom Ångermanland. Hon tittade länge och väl efter Bollstabruk. Dit sa sig hennes kusin Jan på Holmsjötorp i Långkärn vara på väg. Jan var en av moster Stinas pojkar, och Maria och han hade lekt som små.

Hon hittade aldrig Bollstabruk, men Andreas sa att det säkert låg vid Ångermanälven, och den fann hon.

Avfärden planerades till i början av april. Den nya hammarsmeden skulle vara på plats i Strömsbruk i tid för snösmältningen och när forsen i Harmångersån vaknat till liv.

Det var bara det att vintern aldrig ville ta slut. Det var fasansfullt kallt hela tiden, och det kom inte minsta antydning till vår. Andreas skrev till Gefle Ångfartygs AB och efterhörde när båtarna kunde tänkas börja gå i Östersjön. Han fick så småningom svaret att det knappast kunde ske före midsommar.

*

Det var inte så Maria Olsdotter hade tänkt sig sitt stora norrländska äventyr. Hon hade talat vitt och brett om resan som skulle ske med tåg och hjulångare, och hade knappast tänkt på annat under vintern.

Så satt hon inpackad i fårfallar i en släde efter en häst som skrittade genom ett landskap som var evigt vitt i timma efter timma och dag efter dag. Hon satt tillsammans med Stina Holmström och de små, treåringen Carl August och drygt ettåriga Stina Kajsa som krälade som maskar och försökte ta sig ur fångenskapen.

Och Maria visste precis hur de kände sig.

De var nu inne i första halvan av maj månad, och ingen förändring fanns att se i vädret. Det var fyrtio mil mellan Gräsmark och Strömsbruk, och de fick vara nöjda om de klarade färden på mindre än tre veckor.

Hittade de ett bra gästgiveri kunde det hända att de stannade en dag extra för att de och hästen skulle orka med fortsättningen. Men till och med Andreas kunde ibland tvivla på om de någonsin skulle komma till vägs ände.

Som nu en bit in i Hälsingland.

De hade startat från ett gästgiveri i gryningen, och efter några timmar blev det märkvärdigt mörkt på nytt. Vart än de såg upp mot himmelen var den blåsvart, och strax kom några snökorn. Så gick kornsnön över i ordentliga flingor och efter en stund i stora sjok av blötsnö.

Det var så tätt att Andreas där framme på kuskbocken inte syntes annat än som en skugga bakom det vita draperiet. Sen började hästen konstra. Han stannade och trampade fram och åter under ett skräckslaget gnäggande. Andreas hoppade ner, lade armen om hästhalsen, och talade så lugnande han kunde.

Barnen blev alldeles stilla, förundrade över snöflingor stora som kaffefat. Carl August räckte ut tungan för att